

VI. SEKSİYON

**“KÜLTÜREL COĞRAFYA, SİYASİ VE YÖNETSEL COĞRAFYA
ARAŞTIRMALARI”**

Seksiyon Düzenleyicisi

Yrd. Doç. Dr. Nurettin ÖZGEN

Türkiye’de özel dershaneler ve paydaşları üzerine bir analiz

An analysis on private courses and its stakeholders in Turkey

Nurettin Özgen^{1*}, Nilüfer Köşker², Hadiye Yalçın³

¹ Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara

² Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Kırıkkale

³ Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara

Öz: Özel dershaneler merkezi sınavların varlığına bağlı olarak yaygınlaşmış, okul eğitimine destek veren kuruluşlar olarak eğitim sisteminin vazgeçilmez unsuru haline dönüşmüşlerdir. Bu anlamda özel dershanelerin varlığı veya kapatılmaları halinde ortaya çıkabilecek durumların dershaneleri oluşturan çeşitli paydaşlar üzerinden sorgulanması önem taşımaktadır. Bu çalışmada özel dershanelerin toplumsal yansımaları açısından ne tür etkileri olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Bu kapsamda, katılımcıların ifadelerine dayanılarak yapılan analizler doğrultusunda, özel dershanelerin varlığı ve kapatılmalarına ilişkin olarak elde edilen bulgular, öğretimsel, ekonomik, sosyal ve kurumsal temelli toplumsal yansımalar olmak üzere, dört kategoride değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel dershaneler, okul eğitimi, öğretim, merkezi sınavlar, sosyal devlet

Abstract: Private courses became widespread as a result of administration of centralized exams and have turned to be indispensable part of education as a support to formal instruction. In this regard, investigation of the existence of private courses and their closure is of great importance to understand their potential impacts on the stakeholders. The present study aims to reveal the effects of private courses in relation to their societal repercussions. The study was conducted by using the interview technique, one of the qualitative research methods. In this connection, as a result of the analysis of the interview data, the obtained findings related to existence and closure of private courses were evaluated under four categories being instructional, economic, social and institutional social repercussions. **Keywords:** Private courses, formal education, instruction, centralized exams, social state

1. Giriş

Özel dershaneler, bireylerin yetişmesinde ve toplumsal yaşama kazandırılmasında devletin yürüttüğü örgün ve yaygın eğitim kurumlarının eksiklerini tamamlayan birer gölge eğitim kuruluşları olarak tanımlanabilir. Türkiye’de, çeşitli öğretim kademelerinin vazgeçilmez ara kuruluşları haline gelen özel dershaneler; ilkokuldan ortaokula ve liseden üniversiteye kadar, her kademedeki öğrenciyi çeken ve büyük bir rekabeti doğuran çok boyutlu kuruluşlardır. Benzer şekilde, üniversite sonrası atanma ve istihdam koşullarını yerine getirebilmek için de dershanelere yönelik talep vazgeçilmez hale gelmektedir. Bunun anlamı, Türkiye gibi genç nüfusa sahip bir ülkenin, istihdam talebinin de gözden geçirilmesinin gerekliliğidir. Çünkü ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki öğrencilerde “iyi eğitim veren bir okula ve fakülteye geçiş kaygısı”, üniversite mezunu olan adaylarda ise, istidama yönelik talebin varlığı, Türkiye’deki genç nüfusun nitelikli eğitim talebi kadar, söz konusu nüfusun istihdamını da çözüm bekleyen bir sorun haline getirmiştir. Fakat süregelen arz ve talep arasındaki makasın genişliği, öğrencilerin dershanelere yönelmesini zorunlu kılmaktadır.

Özel dershaneler, eğitim sistemimiz içinde, yaklaşık 50 yıllık yasal statülerine rağmen, oldukça tartışılan kurumlardan olmuşlardır. Bugünkü manada -sınavlara hazırlık eksenli- özel dershaneler

* İletişim: N. ÖZGEN, e- posta: nozgen@gmail.com

1960'lı yılların ortalarından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Dershanelerin ortaya çıkmasını doğuran neden, yani dershanelerin sağladığı ödül veya kazanç da sınav başarısı (Bacanlı ve Dombaycı, 2013) üzerinden değerlendirilebilir. Özel dershanelerin sayılarının bu dönemde giderek artması, bu kurumlara ilişkin tartışmaların da şiddetlenmesine neden olmuştur. 1980 ihtilali sonrasında kurulan askeri hükümetin programında ise özel dershanelerin genellikle şehirlerde yapılanmasından dolayı kırsal kesimde yaşayan öğrencilerin özel dershanelerden yararlanamadığı, dolayısıyla özel dershanelerin erişim noktasında fırsat eşitsizliği oluşturduğu; ayrıca sayılarının giderek artmasıyla birlikte özel dershaneler üzerinde yeterli denetim yapılamadığı ileri sürülmüş ve kısa dönemde bu kurumların kontrol altına alınması, uzun dönemde ise kapatılması gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir (Özoğlu, 2011). Ancak 1980'li yılların başında kapatılmalarından son anda vazgeçilen bu kurumlar, eğitim sistemimizde kademeler arası geçişin en önemli aracı olan merkezi sınav uygulamalarıyla daha da büyümüşlerdir (Köprülü, 2013). Böylelikle hem milli eğitimdeki öğretimsel aksaklıkların giderilmesinde hem de gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle, yeni istihdam ve ekonomik kaynakların adresi olarak dershaneler, kurumsal bir yapı kazanmışlardır. Çünkü genç nüfusun iyi bir eğitim ve dolayısıyla iyi bir üniversiteye yerleşme istencinin gerçekleşmesi için merkezi sınav engelinin aşılması, diğer taraftan da devlet eliyle, özel sektörün neoliberal politikalarla istihdam ve ekonomik üretimin yaygınlaşmasına katkı sağlamaları açısından etkili oldukları bilinmektedir. Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de neoliberal politik yapılanmalar (kontrollü piyasa yapılanması), toplum ile ekonomik düzen arasındaki yapılanmada, devletin müdahaleci etkisini azaltmış, buna karşın özel müteşebbislerin desteklenmesiyle toplumda rekabetçi bir yapının doğmasına zemin hazırlanmıştır. Bu durum, tüm sektörlerde olduğu gibi, eğitim alanında da daha iyi eğitim kurumlarının açılmasına ve böylelikle devlet ile özel sektöre bağlı eğitim kurumları arasında önemli kalite farklılıklarına neden olmuştur. Bu minvalde; ekonomik güce sahip ailelerin ve akademik anlamda başarılı öğrencilerin (ücretsiz veya çok düşük ücretle) özel okul ve/veya dershanelere yöneldikleri, buna karşın ekonomik gücü yetersiz olan öğrencilerin ise, devlet okullarına devam etmek dışında başka seçeneklerinin olmadığı ve özel dershanelere (büyük olasılıkla) devam edemedikleri görülmektedir. Sermaye endekli bu durum, toplumsal ölçekli sosyal statü ve ekonomik katmanlar arasındaki makasın büyüyerek devam etmesine neden olmaktadır. Bu tür neoliberal yapılanmalarda temel hedef eğitimden ziyade, ekonomik kazançta kaymaktadır. Nitekim Apple'a (2009) göre neoliberaler, okulları; sponsorluk, vergiler, krediler ve diğer pazarlama stratejileri aracılığıyla piyasa içinde konumlandırarak çok daha rekabetçi bir kimliğe büründürme çabası içindedirler. Bu doğrultuda özel okullar ya da özel dershanelerde, eğitim politikasının daha çok ekonomi eksenli bir perspektife göre hayat bulması kaçınılmaz olmaktadır.

Özel dershaneler kar amacı güden ticari kurumlardır. Günlük yaşamı etrafıca kapsayan eğitim söz konusu olduğunda, dershaneler için, ekonomik getiri düşüncesiyle öğrencilere yaklaşılacak ve öğrencileri müşteri olarak gören değerlendirmeler ve tanımlamalar yapılmaktadır (paylaşma, sosyal ve ahlaki boyut, sorumluluk). Örneğin, dershane süresinde yapılan seviye belirleme sınavlarında iyi puan almış öğrencilerin, dershaneler tarafından ücretsiz kabul edilmesi ve bu öğrencilere burs verilmesi de öğrencilerin sınav başarısı üzerinden ekonomik bir gelir elde etmenin formülü olarak yer almaktadır. Benzer şekilde dershanelerin süreç boyunca bireylerin sosyopsikolojik ve akademik gelişimlerini olumsuz etkilediği de ifade edilmektedir. Kamu okullarında, az çok sosyal olarak yetişen öğrencilerin dershanelerde alabildiğine bireycileştiği, dershanelerin ürettiği test kültürü ve rekabet- yarışma felsefesi sonucunda kompozisyon yazmaktan ve eleştirel bir analize değin bir dolu yaratıcı yeteneğin gelişmediği, var olan yeteneklerin bile köreldiği görülebilmektedir. Nitekim anadilini kullanma yeteneğini de ölçen PISA'daki durumumuz (İnal, 2014:109) bunun açık bir göstergesidir.

Türkiye'de uygulanan merkezi sınavlar, mevcut eğitim politikalarının gereği olarak, çağdaş insanın eğitim gereksinimlerini karşılamaktan uzak, toplumunun tamamının eğitim istemini göz ardı ederek, sınırlı sayıdaki bireyin egemenlerin kurgusuna uygun yetiştirilmesini sağlamaktadır. Yarışmacı eğitim anlayışından beslenen her düzeydeki eğitim uygulamasının, eleyici/seçkinci bir yaklaşımın ürünü olması kaçınılmazdır. Sınav odaklı mevcut eğitim sistemi, farklı bir yaşam algısı ve eğitim tahayyülü yokmuş gibi, gençliğin tek seçeneğinin üniversitede okumak, bunun için üniversite sınavlarını aşmak

ve yarışma sürecinde rakiplere fark atmak olduğu yanlışını beslemektedir. Bu yanlış öğrencilerin dershanelere ve kurslara yüklenmesine yol açmaktadır (Akgündüz, 2014:376-377). Eğitime yönelik bu tür programsız (mezunların çalışma koşullarına yönelik istihdam yetersizliği) ve yanlış yapılanmalar (mesleki ve teknik lise ve yüksekokullara yeterli ölçüde yönlendirmenin olmaması), özel dershaneleri dev bir sektör haline dönüştürmüştür. Bununla birlikte, müteşebbislerin oluşturduğu özel mülkiyet ve çeşitli sermaye gruplarının tedarik ettiği devasa bütçeli kuruluşlar olarak dershaneler, öğrencilerin başvurmak durumunda bırakıldığı/kaldığı birer *ekonomik kapan* olarak politika- sermaye ve eğitim triosunun bir sonucu şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2. Amaç

Bu araştırmada, dershanelerin toplumsal yansımaları açısından ne tür etkileri olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda dershanelerin varsıl etkilerinin ne tür boyut ve bağıntılar oluşturduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma, dershaneye devam eden öğrenciler, veliler, milli eğitim ve dershanede görev yapan okul müdürü ve yardımcılarının yanı sıra; özel dersane ve milli eğitimde görev yapan öğretmenlerin görüşleri ile sınırlıdır.

3. Yöntem

Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme/mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen araştırmada, veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Bu tür çalışmalarda amaç konuyu derinlemesine incelemek ve yorumlamaktır (bak: Özgen, 2014).

3.1. Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubu belirlenirken amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme gidilmiştir. Buradaki amaç, göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:136). Bu yaklaşım, ideal bir nitel araştırmada bulguların farklı bakış açılarını veya farklılıkları yansıtmaya olasılığını arttırmaktadır (Cresswell, 2013). Nitel araştırmalarda ise örneklem büyüklüğünü hesaplamada belli bir kural yoktur (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014:100). Örnekleme dâhil edilecek birey ya da bireylerden elde edilmesi planlanan verinin derinliği ve genişliği örneklem büyüklüğü ile genellikle ters orantılıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:143). Araştırmada görüşmeler 14 katılımcıdan oluşan bir çalışma grubu ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu: Milli Eğitimde görevli yönetici (2) ve öğretmenler (2), dersane yöneticileri (2) ve öğretmenleri (2), veliler (3) ve öğrencilerden (3) oluşmaktadır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Katılımcıların görüşlerini almak üzere veri toplama aracı olarak, yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme tekniğinden biraz daha esneklerdir. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılı bir şekilde sunmasını sağlayabilir (Türnüklü, 2000). Verilerin kapsam geçerliliğini sağlamak için uzman görüşüne (Aktaş, 2014:351) başvurulmuş ve araştırmada kullanılacak sorular için iki uzmandan teyit alınmıştır. Araştırma kapsamındaki her bir katılımcı ile önceden irtibata geçilerek, görüşme randevusu alınmış ve özel dershanelerin toplumsal yansımaları bakımından ne tür etkiler oluşturduğuna ilişkin olarak, aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

- Özel dershanelere yönelik düşünceleriniz ne(ler)dir?
- Özel dershanelerin kapatılması hakkında ne(ler) düşünüyorsunuz?

3.3. Görüşme Süreci

Görüşmeler, katılımcıların kendilerini rahat hissedecekleri ve fikirlerini çekinmeden

açıklayabilecekleri bir ortamda, farklı zamanlarda ayrı ayrı yapılmıştır. Görüşmeler, kayıt altına alınarak yaklaşık 45- 60 dakikalık bir zaman diliminde, tek oturumda bitirilmiştir. Katılımcıların görüşlerini tam olarak belirleyebilmek için, görüşme formunda sorulan sorulara ek olarak “neden, nasıl, tam olarak ne demek istediniz, açıklayınız” (Metin, 2013) şeklinde sorular yöneltilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış ve kaydedilen veriler daha sonra transkript haline getirilmiştir. Transkriptler oluşturulurken, katılımcıların ifadelerinin birebir yazımına dikkat edilmiştir. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmış ve analizde kullanılacak cümle ve kavramlar özenle seçilmiştirlerdir (Özgen, 2013a; 2013b). Betimsel analizde, görüşülen bireylerin, görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu analizde amaç; elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:256). Araştırmada güvenilirliği sağlamak için, katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Ayrıca araştırmadan elde edilen veriler ve bu doğrultuda yapılan yorumlar arasında kurulan ilişkilerin tutarlılığına dikkat edilmiş, tutarlılığa ilişkin iki uzman tarafından teyit incelemesi yapılmış ve onay alınmıştır.

Araştırmada, katılımcıların ifadelerine yer verilirken, etik açıdan mesleki ve toplumsal statülerine göre kodlamalar yapılarak (*Milli Eğitimde Yönetici: YMEB, Milli eğitimde öğretmen: ÖMEB, Dershane yöneticisi: YDER, dershane öğretmeni: ÖDER, veli: V, öğrenci: Ö*) değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Araştırmada, katılımcıların ifadeleri doğrultusunda yapılan analizlere göre dört temel matris (Özgen, 2011) oluşturulmuştur. Buna göre, Türkiye’de özel dersanelere yönelik görüşlerin; *öğretimsel, ekonomik, sosyal ve kurumsal yansımalar* olmak üzere dört başlıkta toplandığı tespit edilmiştir.

4.1. Öğretimsel Yansımalar

Öğrenciler; istedikleri veya tercih etmeye yönelttikleri bir alanda kariyer sahibi olabilmek ve iyi bir eğitim kurumuna yerleşebilmek için akranlarıyla kıyasıya bir yarışa girmektedir. Kontenjanların sınırlılığı ve talebin fazla olması nedeniyle, öğrencilerin, öncelikle yerleşmek istedikleri akademik disipline kayıt hakkı kazanabilmek için dershane veya özel ders alma seçeneği kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmektedir. Ayrıca eğitim ve öğretimde görülen bölgesel farklılıklar, öğretmen yetersizliği, kalabalık sınıflar gibi sorunlar nedeniyle, farklı kalitede öğretim gören öğrencilerin, sınavla öğrenci alan bir üst eğitim kademelerine geçişleri için, rekabete dayalı bu ortamda fırsat eşitliliğinden bahsetmek çok doğru olmayacaktır. Dolayısıyla dershaneler, neredeyse tüm öğrencilerin tercih ettikleri veya tercih etmek durumunda kaldıkları bir öğretim süreci olarak devreye girmektedir.

Bu doğrultuda eşit şartlarda eğitim-öğretim imkânlarının yetersizliğine değinen Milli Eğitimde görev yapan öğretmenin (ÖMEB-1) de görüşü bu düşüncüyü destekler mahiyettedir:

*Sistem sınava dayalı oldukça ve bu durum değişmedikçe fırsat eşitliği sağlandığını düşünmüyorum. Çünkü aileler çocuklarında gördükleri yetersizliğin çözümü arayışındalar. Bu çözümün nihai adresi okul dışından takviyedir. Böylelikle dershaneler, sınavlara hazırlanma konusunda öğrenciler arasındaki eşitsizliği dengelemekte, sınava dayalı sistemin ürettiği fırsat eşitsizliğine bir çözüm olarak sistemde yer almaktadırlar. Benzer şekilde, bir Veli'nin (V-3) ifadesi de bu görüşleri desteklemektedir: *Aslında dershaneler bir yamadır. Sistemin tıkandığını gösterir. Bu, eğitim sisteminin başarısız olduğunun göstergesidir. Böylece İnsanlar okul dışı bir eğitim kurumuna itiliyor.**

Bu sürecin, öğrencilerin akademik düzeyde elde edecekleri başarıda bir fırsat eşitsizliği doğurduğunu da unutmamak gerekir. Zira eğitimde fırsat eşitsizliğine çözüm olarak sunulan dershanelerde eğitim-öğretim hizmetlerinin ücret karşılığında sunulması, eşit imkânların yaratılmasını engelleyebilmektedir. Ayrıca ailelerin, ekonomik güçleri doğrultusunda tercih ettikleri dershanelerin farklı kalite ve özellikte olması, aynı öğretim ortamı ve imkânları sunmaması, eşitsizliğin boyutlarını

arttırmaktadır (Şekil 1). Okul yöneticisinin (YMEB-1) de ifade ettiği gibi:

Dershaneler söz konusu olduğunda, maddi problemler, öğrenciler açısından fırsat eşitsizliği yaratıyor. Bunun nedeninin eğitim sistemi olduğunu düşünüyorum. Zengin ailelerin çocukları daha iyi dershanelere hatta her ders için ayrı ayrı özel ders alırken, maddi imkânları olmayan ailelerin çocukları ise, bu tür imkânlardan yararlanamıyor.

Eğitim politikaları veya uygulamalarından kaynaklanan çeşitli aksaklıkların, dershaneler vasıtasıyla giderilmesi gerektiğine yönelik olarak ileri sürülen argümanlar da vardır. Örneğin konuyla ilgili görüşlerini ifade eden dershane öğretmenine (ÖDER-1) göre:

“Dershanelerin kapatılması eğitimde fırsat eşitsizliğini giderir” düşüncesine inanmıyorum. Çünkü nasıl getirebilir ki? Hafta sonu çocuklar dershaneye gitmeyince eğlenecek, oynayacak çeşitli aktivitelere katılacak, velinin de ekstra bir külfet ödemesine gerek kalmayacak gibi bir anlayış söz konusu değil. Üst kademeye yerleştirmede, çocuğu sınavla seçmiyor muyuz? O halde, sınav olgusu varken adını dershane koyduğumuz bu kurumların kapatılması durumunda fırsat eşitliği sağlanır mı? Elbette ki sağlanmaz.

Merkezi sınavların varlığı bu anlamda dershaneleri zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluk öğrenciler ve aileleri tarafından kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülmektedir. Konuyla ilgili görüşlerini aktaran velinin ifadesiyle (V-1):

Sistemi her ne kadar eleştirsek eleştirelim, sonuçta somut bir sınav var ve bu sınavın soruları çoktan seçmeli, her bir sorunun ortalama bir dakikada çözülmesi gerekiyor. Bu durumda çocuğa hız kazandıran, üniversite kazandıran kurumlar olarak dershaneler önem kazanıyor. Bu sistem çocukları test kültürüne yönlendiriyor ve dershane edinilen kazanımların sadece ezberden ibaret olduğu düşüncesi her platformda tartışılabilir, bu sınav sistemi olduğu sürece dershaneler olacaktır.

Okullarda mevcut eğitim-öğretim sürecinde yaşanan aksaklıklar, özellikle merkezi sınavlara hazırlanan öğrenciler açısından, okuldaki eğitimin önemli görülmemesine ve özel dershanelerin birincil öğretim kurumları olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır. Nitekim TED (2005) araştırmasına göre, lise son sınıf öğrencilerin %44’ü dershanelerdeki eğitimin, okul eğitiminden daha kaliteli olduğunu belirtmektedir. Okul eğitiminin daha kaliteli olduğunu düşünenlerin oranı ise %6’dır. Benzer şekilde araştırmaya katılan öğrencinin (Ö-1) ifadeleri de bu görüşü desteklemektedir:

Ben sınavı kazanırsam kesinlikle dershane sayesinde kazanırım. Çünkü okulda dinlediğimiz derslerdeki bilgilerle o soruları çözemiyorum. Bir de bizim sınıfta 5 zayıf olanda var okul birincisi olanda. Şimdi düşünün bu sınıfta ders hangi ağırlıkta anlatılacak. Sınava hazırlanan ben bol soru çözümü istiyorum.

Okullar ve özel dershaneler, amaçları ve hedefleri farklı olan kurumlardır. Sınavların varlığına dayalı olarak başarı hedefleyen öğrenci ve veliler için okul eğitiminin sınavla yönelik beklentilere yanıt verememesi ve bu anlamda ihtiyaçları karşılayamaması, dershanelerin çözüm olarak görülmesine zemin oluşturmuştur. Bu doğrultuda sınavlara odaklı, rekabet ortamında olan öğrenciler ve aileleri için okuldaki eğitim ve öğretimin değersizleşmesi gibi bir durum da ortaya çıkabilmektedir. Lise 11. Sınıf öğrencisinin (Ö-2) ifadesi de bu retoriği desteklemektedir:

Dershaneler olmasa ben okul dışında, evde o kadar soru da çözemem, deneme de çözemem. Ben dershane sayesinde okul 3.süyüm. Çünkü dershane konularda daha önden gidiyor. Dershaneden edindiğim bilgiler sayesinde okuldaki derslerde notlarım iyi.

Sınav odaklı bir eğitim sisteminde, merkezi sınavlara hazırlanma veya gerekli bilgiyi edinme süreçlerinden yararlanamama gibi aksaklıklardan dolayı öğrenciler ve veliler, dershanelere yönelmektedir. Okul eğitiminin merkezi sınavlara hazırlanmada yeterli olamaması üzerine öne çıkan dershanelerin özellikle öğretimsel eksikliklerin tamamlanması anlamında fırsat eşitliğine katkı sağladığı sıklıkla ifade edilmektedir. Bu doğrultuda başarılı olmak için, yetersiz öğretimin desteklenmesi ve öğretimsel aksaklıkların giderilmesi adına, dershanelere olan talep kaçınılmaz bir şekilde artmaktadır

(Şekil 1).

4. 2. Ekonomik Yansımaları

Özel dershanelerin ekonomik boyutu, yaşamın olağan faaliyetleri kapsamında birçok alanı ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Bu alanları öncelikle ekonomik yatırım, istihdam ve ailelerin eğitime ayırdıkları bütçe şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda, dershanelerin devasa bir bütçeyi kapsadığı veya etkilediği görülmektedir. Örneğin; TOBB'un "Türkiye Eğitim Meclisi Sektör Raporu"na (2012) göre 1.3 milyona yakın öğrencinin eğitim hizmeti aldığı dershane kurumlarında 50 bini aşkın öğretmen, 20 bini aşkın diğer çalışan istihdam edilmektedir (Köprülü, 2013). Daha da önemlisi bu dershanelerin yatırım maliyetinin 1.013 trilyon, gelirlerinin: 1.8 milyar ve giderlerinin ise (personel ve vergi) : 1.205 milyar lira olması, devasa bir bütçenin ve toplumsal ekonomideki etkisinin bilinmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'de dershanelerin ciddi bir ekonomik boyutu olduğu da ortaya çıkmaktadır. Böylelikle dershanelerin; istihdamın gerçekleştirilmesi ve işsizliğin giderilmesine belirli ölçüde imkân sağladığı, vergi boyutu vb yükümlülüklerle devlete önemli katkılar sağladığı ve tüm bunlara ek olarak aktüel ekonomik döngüye katkı sağladığı görülmektedir. Özel dershane yöneticisinin (YDER-1) ifadesiyle:

Dershaneleri sadece eğitim kurumu veya öğrencilere yönelik bir gereksinim alanı olarak görmenin yanı sıra; on binlerce hatta yüz binlerce ailenin ekme kapısı olduğunu unutmamak gerekir. Çok küçük bir dershanede bile, en az on öğretmenin yanı sıra bir yönetici, muhasebeci, sekreter, temizlik görevlisi vb. görevler için istihdam edilen kişiler, hem kendi ailelerine hem de ülke ekonomisine katkılar sağladığından, dershanelerin ekonomik boyutunu göz ardı etmemek gerekir. Bir diğer katılımcının (V-2) ifadesiyle: Türkiye'de liberal ekonomi uygulanıyor. Özel teşebbüs hürriyeti var. O yüzden bu bir hizmet sektörüdür, istihdam alanıdır. Temizlikçisi, kantincisi, öğretmeni ile bir kazanç kapısıdır. Dershaneler kar amacı güden kurumlardır ve ekonominin çarklarından biridir ve ekmeğini oraya bağlamış insanlar var.

İstihdam yaratan kurumlar olmalarına karşın, özellikle öğretmenlere, ilk yıllarda ücret verilmemesi veya çok düşük ücretlerle çalıştırılması, ders saatlerinin fazlalığı, üniversite son sınıf öğrencilerinin etüt öğretmeni olarak ücretsiz çalıştırılması gibi durumlar düşünüldüğünde, dershanelerde ekonomik ve işgücü anlamında "emek sömürsünün" de ciddi boyutta olduğu görülmektedir (bak: Gök, 2005). Buna karşın, öğretmenlik kadrosu açısından istihdam yaratıyor olması dershaneleri bu anlamda cazip kılmaktadır. Okul müdürünün de (OMEB-2) ifade ettiği gibi:

Atanamayan birçok öğretmen adayı var. Devletin istihdam politikalarıyla üniversitelerin mezun verdiği sayı birbiriyle örtüşmüyor. Bundan dolayı dershanecilik, açıkta kalan öğretmenler için bir çıkar yol ve ayrıca başarılı öğrenciler için burs imkânı da sunmaktadır.

Dershaneler, istihdam yaratan ve bu doğrultuda aile bütçesine katkı sağlayan kurumlardır. Buna karşın, kar amacı taşıyan ticari kuruluşlar olarak, ekonomik bakımdan ailelerin bütçesi doğrultusunda pay ayırabildikleri ve yararlanabildikleri fırsatlar haline dönüşmektedir. Bu durum, aynı zamanda ailelerin mevcut ekonomik koşullarına ilişkin eşitsizliğin derinleşerek palazlanmasına zemin oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan bir velinin (V-3) ifadesiyle:

Dershaneler nihayetinde ticari kuruluşlardır ve ailenin ekonomik geliriyle ilgilidir. Hal böyle olunca, her öğrenci için, yarış aynı kilometreden başlamamaktadır. Ekonomik yetersizlikten dolayı dershaneye gidemeyen bir öğrenci için, devletin üretilmediği eğitim süreci, alternatif olarak ortaya çıkan özel dershaneler, eğitimdeki sosyal adalet anlayışına ters düşmekte ve toplumsal adaletsizliğin devamına neden olmaktadır.

Dershanelerin, aile bütçesi üzerinde bir baskı oluşturduğu açıktır. Buna rağmen, dershanelere olan talep her geçen gün artarak devam etmektedir. Dershanelerin kapatılması durumunda, mevcut eğitim sisteminin ürettiği -daha iyi bir okula, üniversiteye yerleşme veya istihdam edilme rekabetinin-, aileleri

ve öğrencileri başka öğretim desteği arayışına götüreceği de açıktır. Üstelik dershaneler dışındaki bu seçenekler, gayri resmi, kontrol mekanizmaları dışında ve usulsüz yapılanmaların önünü açacaktır. Nitekim dershanede görev yapan öğretmenin ifade ettiği (ÖDER-2) gibi:

Dershanelerin mali boyutu çok önemlidir. Kapatılmaları durumunda, bu alandaki para kayıt dışına çıkacak. Merdiven altı dershaneler gelişecek ve daha da önemlisi, varlıklı aileler dershaneyi eve taşıyacaklar. Bu ise doğrudan eşitsizliğe neden olacaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde, özel ders aileye daha pahalıya mal olacaktır. Çünkü dershaneye yıllık 3000 lira civarında verirken, özel derse ise yıllık en az 7- 8 bin lira verecektir.

Sonuç olarak merkezi sınav uygulamalarının var olduğu bir eğitim ve öğretim sisteminde bireylerin -devlet okullarında süregelen akademik sorunlar ve aksaklıkların sonucu olarak- okul dışındaki seçeneklere yöneldiği, bu sistemin devamı durumunda mevcut yapılanmanın süreklilik göstereceği muhakkaktır. Bu anlamda öğrencilerin, amaçladıkları hedefe ulaşmak adına, özel dershaneler ya da özel ders almak gibi yönelimlere başvurarak bu sektörün devamına ve büyük bir ekonomik yapının oluşmasına kaynaklık edecekleri görülmektedir (Şekil 1).

4.3. Sosyal Yansımaları

Merkezi sınav sisteminin, varlığını kaçınılmaz kıldığı dershaneler ve ürettiği baskı ve kaygılar, hem öğrenciler hem de aileleri üzerinde çeşitli sosyal yansımalar şeklinde tezahür etmektedir. Dershane eğitiminin yaratacağı ekonomik sıkıntılar, düşük gelirli aileler için sorun olarak görülmekte ve bu durumun ürettiği kaygılar hem veli hem de aile bireyleri ve öğrenci üzerinde bir baskı oluşturabilmektedir. Özellikle ekonomik nedenlerden dolayı dershane sisteminin dışında kalan; dershane eğitimi olmadan başarının ve hedeflenen gelecek planlarının gerçekleşmeyeceğini düşünen ve bu türden kaygıya kapılan bireyler, sürecin dışında kalmanın yaratacağı yetersizlik duygusuyla, birtakım sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bu durum doğal olarak toplumun nüvesini oluşturan ailenin yaşamsal dinamiklerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla dershaneye gitme aynı zamanda sosyal boyutları olan bir süreç haline dönüşmektedir. Bu sürecin dışında bulunmak, aileler açısından bir yükümlülük duygusu yaratmakta ya da toplumsal anlamda yaygın kabul gören bir yapıya ait olma zorunluluğu doğurmaktadır. Öğretmenin (ÖDER-1) ifadesiyle:

Bence en önemli sorun ailelerin çocuklarını dershanelere göndermemeleri halinde başarılı olamayacaklarına inanmaları ya da göndermemeleri halinde bir vicdan azabı yaşayacaklarını düşünmeleridir. Aslında ailelerinin çoğu, kendilerini vicdanen rahatlatmak için çocuklarının dershaneye gitmesi gerektiğine inanıyorlar. Bir velinin (V-3) ifade ettiği görüşler de bu yaklaşımı desteklemektedir: Çocuklarının geleceği için her anne baba, dershaneleri mecburi bir adres olarak görüyor. Örneğin ben bir baba olarak çocuğumu dershaneye göndermeye zorunlu hissediyorum. Göndermeyince bir eksiklik olacak gibi. Vicdanen, taşıdığım o kaygıdan dolayı çocuklarımı gönderiyorum.

Dershaneler sınav sisteminin yarattığı kaygıları beslemekle birlikte, öğrencilerin sınavlara yönelik motivasyonlarını arttırdığı, rehberlik hizmetleri ve başarıya odaklı bir ortam yarattığı yönündeki görüşler, dershanelerin olumlu sosyal yansımalar kazandıran, güven ve aidiyet duygularının da sağlandığı kurumlar olarak algılanmasına zemin oluşturmaktadır. Katılımcı öğrencin (Ö-3) ifadesiyle:

Dershane motive ediyor. Arkadaşlarla rekabet ortamı var. Dershanedeki arkadaşları görünce daha çok çalışmak istiyorum. Rehberlik hizmetleri çok iyi. Herkese bireysel çalışma program yapıyorlar. Okuldaki rehber öğretmenimden istemiştım. Okulda 1500 öğrencimiz var, sıranı beklemen gerekir dedi, ilgilenmedi. Okuldaki hocalar bağıyor, kızıyor korkuyoruz. Ama dershanede daha sıcaklar derdimizi dinleyip moral veriyorlar. Bir diğer öğrenciye (Ö-2) göre ise; dershaneler bir anlamda sosyal çevredir. Kantinde konuşmalar, muhabbetler bile sınav ve puanlarla ilgili. Sonra tercihleri, branşları konuşuyoruz ve olumlu bir hava oluyor.

Yukarıda belirtilen düşüncenin tam aksine, öğretim sürecinde yaşanan baskılar, zamanının büyük bir kısmını dershanelerde geçirmekte olan öğrencileri için, sınavlar dışında herhangi bir sosyal aktiviteye zaman bırakmamaktadır. Bir anlamda çocuğun sosyal hayattan tecrit edilmesine yol açmakta, bu durum ise çocuk ya da gençlerde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu görüşü destekleyen (ÖDER-2) görüşler de bulunmaktadır:

Hafta içi hem okul hem dershanede olan, yine hafta sonunu dershanede geçiren çocuğun başka bir şey yapmaya ne zamanı ne de enerjisi kalıyor. Üstelik çocukluk dönemlerinde oyun ve dinlenme saatlerinde dershaneye gitmeleri gelecek açısından sağlıksız bir şey. Benzer şekilde, görüş ifade eden veliye (V-3) göre ise; Çocuklar, zamanlarının büyük bir kısmını ders çalışarak ve dershaneye giderek geçiriyor. Durum artık öyle bir düzeye geliyor ki, çocuğun oyun oynadığı, televizyon izlediği, bilgisayarla uğraştığı anlara bile veli tahammül edemez hale geliyor. Çünkü öğrenciyi iyi dershaneye gönderme düşüncesi, veliler arasında bir yarışa ve başarılı olma hırsına dönüşüyor. Bunun sonucunda da paylaşımı veya ortaklaşmayı amaç edinen değil, en önde olmayı başarı olarak gören bencil bireylerin yetiştirilmesi söz konusu oluyor.

Sonuç olarak, sınav odaklı eğitim sisteminin bir sonucu olarak türeyen dershanelerin, bireylerde hem olumlu hem de olumsuz bazı yansımaları neden olduğu görülmektedir. İyi bir okul veya mesleğe sahip olmak için, “başarının tek adresi” olarak lanse edilen dershaneler, sistemin içinde veya dışında olan tüm bireylerin sosyal yaşantılarında birtakım etkiler doğurmaktadır (Şekil 1).

4.4. Kurumsal Yansımaları

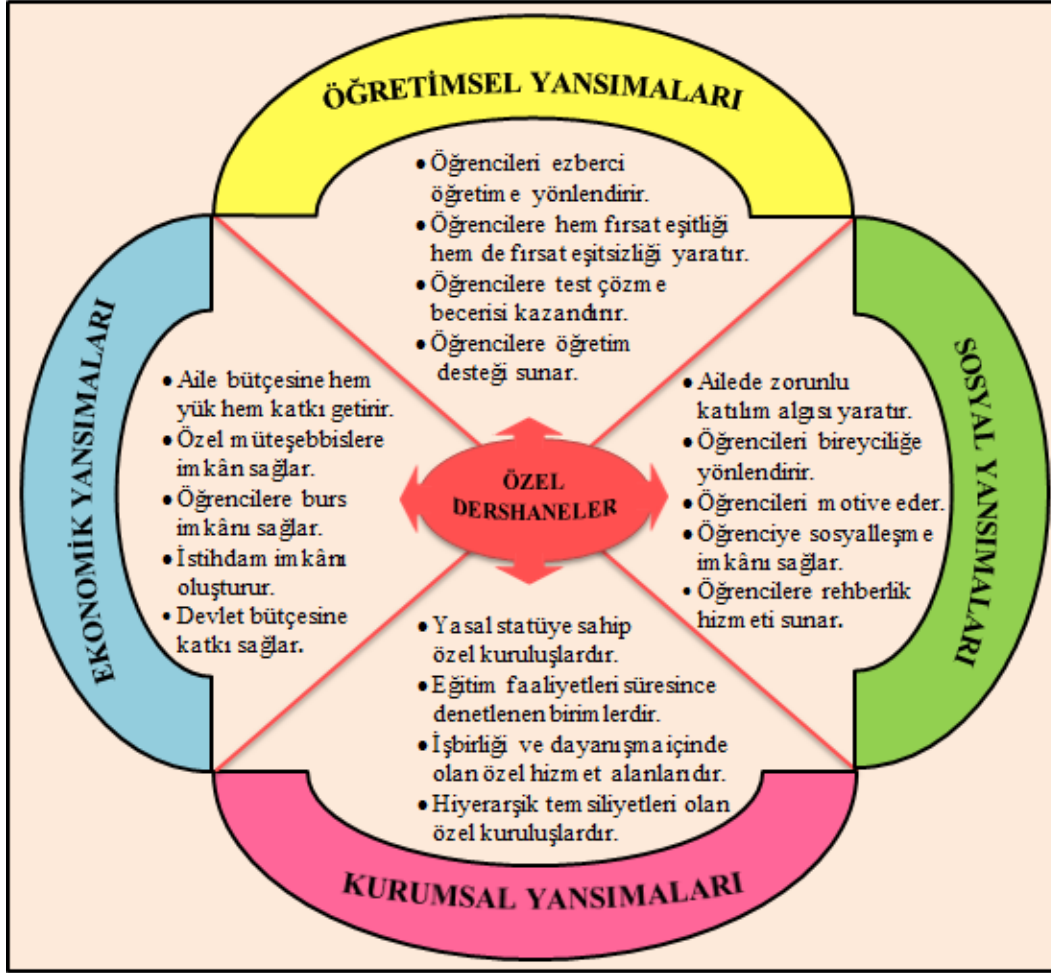
Ülkenin geleceği ve gençliğin istihdamı için üniversite eğitiminin neredeyse tek seçenek olarak sunulması ve bu durumun yarattığı arz-talep dengesizliği, sınav odaklı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böyle bir yapı içinde, hedefine ulaşmak veya yükseköğretimde tercih ettiği herhangi bir alana yerleşebilmek için kendisine yer arayan öğrencilerin, örgün eğitim dışında yönelindikleri “zorunlu adres” olarak dershaneler, özellikle son yıllarda gerçekleştirilen merkezi sınav sayılarının giderek artması nedeniyle, vazgeçilmez kurumlar haline dönüşmüşlerdir. Hatta bir takım yasal düzenlemelerle dershanelerin faaliyetlerini sürdürmeleri sağlanmıştır (bak: Coşkun, 2005; Özoğlu, 2011; Köprülü, 2013). Kanun düzenlemeleri ile yasal olarak herhangi bir engelle karşılaşmayan dershane sayısı giderek artış göstermiştir. Ülkemizde 1984 yılında 174 adet olan özel dershane sayısı (Baştürk ve Doğan, 2010), son 30 yılda artarak 2013 yılında 4000’e (3858) yaklaşmıştır (Köprülü, 2013). Dershane öğretmeni katılımcının (ÖDER-1) da ifade ettiği gibi:

Ülkemizde dershaneler Milli Eğitim Bakanlığı’ndan bağımsız hareket edemeyen kurumlar. Mali açıdan ve işleyiş bakımından da hiyerarşik olarak MEB’ e bağlı. Kaldı ki zamanında nasıl kurulacakları ve nasıl çalışacaklarını belirleyen de Milli Eğitim Bakanlığı değil mi? Hem bu güne kadar bir anormallik yokmuş ki bunca yıl sorunsuz çalışabilmişler. Ayrıca bütün faaliyetleri kanunların çizdiği çerçevede içerisinde yapılıyor. Üstelik resmi olarak çeşitli eğitim-öğretim birlikleri, dernekler ve kurumsal ölçekte temsil edilmektedirler.

Dershaneler bu doğrultuda, resmi olarak tanınan yasal yapılar olarak, eğitim sistemi içerisinde kendisine biçilen rolü yerine getiren kurumlara dönüşmüştür. Ayrıca sistem içerisinde kurumsal olarak hiyerarşik düzeyde temsiliyete sahip olan özel dershaneler, bunun bir sonucu olarak tüm eğitim-öğretim kurumlarında olduğu gibi yasal olarak denetlenmektedir. Özel dershanelerin denetim mekanizmasına dâhil olmalarına karşın, denetim sisteminde yaşanan genel sorunlar (bak: Kayıkçı, 2005), özel dershanelerde de kontrol mekanizmalarının, amaçlarının gerçekleştirilmesini engelleyebilmektedir. Milli eğitimde görevli yöneticinin (YMEB-1) ifade ettiği gibi:

Dershaneler yasal olarak denetlenmektedir. Ama ülkemizdeki eğitim ticarileştiği için bunun denetimi çok zor. Çünkü bu kurumların amacının eğitim mi, ticari mi olduğunu nasıl bilebilirsiniz? Müfettiş sayısı Milli Eğitimin kurumlarını denetlemek için yetersizken, dershanelere nasıl yetecek. Üstelik ceza verseniz bile çocukların beyinlerine ne verdiğini

nasıl ölçeceksiniz? Benzer şekilde katılımcı YMEB-2 ise, kontrol mekanizmalarının, denetim amaçlarının gerçekleştirilmesi niteliğinden uzak olduğunu ifade etmiştir: Bu kurumların devlet tarafından sadece vergi, bina ve sınıf ölçüleri anlamında takip edilmesinden dolayı sanki dersaneler istenmeyen üvey evlat rolüne sokulmuştur. Oysa özel okullar da bu sistemin bir kurumu olmasına rağmen, onlarda da bilgi aktarımı yapılmasına rağmen, dersaneler günah keçisi olarak görülmektedir.

Şekil 1. Özel dersanelerin öğretimsel, ekonomik, sosyal ve kurumsal temelli toplumsal etkileri

Dersanelerin resmi kurumlar olarak tanımlanması, dersanelerde görev yapan bireylerin de mesleki tanımlamalarının da bu kurumsal yapı içinde değerlendirilmesi ve onaylanmasını sağlamaktadır. Aksi takdirde dersanelerin kapatılmaları ile başlayacak süreç, hem istihdam edilenler hem de dersanelere yönelen öğrenciler ve veliler açısından kurumsal anlayışın dışında, yasal olmayan seçenekleri oluşturacaktır. Özel dersane yöneticisinin (YDER-2) ifadesiyle:

Şimdilik resmi olarak, devletin gözetiminde ve denetiminde bu işi yapıyoruz. Bu resmiyet ortadan kalkarsa, dersanelerde görev yapan öğretmenler, ekonomik sıkıntılar nedeniyle merdiven altı denilen nitelsiz ve illegal yapılanmalara yöneleceklerdir.

Dersaneler, kurumsal birer yapı olarak eğitim sisteminde yer almaktadır. Kapatılmaları durumunda, yasal olmayan bazı olumsuz örüntülere neden olacaklardır. Dolayısıyla; konuyu diyalektik bir yaklaşımla değerlendirmenin daha reel bir eylem olacağı düşünülmektedir (Şekil 1).

5. Sonuç

Bireylerin bir üst öğretim kademesine geçişte veya geleceklerini şekillendirecek mesleki kariyer basamaklarında bir sıçrama basamağı oluşturan dershaneler, adeta bir umut kapısı haline dönüşmüştür. Çünkü merkezi sınavlara odaklı günümüz eğitim sistemi, bireyler arasında ciddi bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Böylelikle, dershaneler, bu rekabetçi ortamdan başarıyla sıyrılabilmek için, hem öğrenciler hem de aileler için vaz geçilmez kurumlar haline dönüşmüşlerdir. Böyle bir durumda dershanelerin kapatılması bireyleri kaçınılmaz olarak başka alternatif “bilgi edinme kaynak veya alanlarına” yönlendirecektir. Dolayısıyla sistemde dershanelere olan ihtiyacı gidermeye yönelik bir takım düzenlemeler söz konusu olmadan dershaneleri kapatmaya ya da özel okullara dönüştürmeye yönelik uygulamalar önemli sıkıntılara (yasal olmayan işletmelerin oluşmasına ve faaliyetlerine yönelik herhangi bir denetimin mümkün olmadığı, devlete ödemeleri gereken vergiyi ödemeyen ve benzeri çeşitli örüntülerin oluşmasına) yol açacaktır.

Türkiye’de, eğitim sisteminden kaynaklı bir takım sorunlardan dolayı ortaya çıkan ve bu anlamda sorunlu bir eğitim sistemine eklenmiş olan dershanelerin, eğitimde sağlıklı bir yapılanmaya etki edecek kurumlar olmadığına da kabul edilmesi gerekir. Dolayısıyla eğitim sisteminde, bireylerin daha iyi bir yaşam ve gelecek taleplerini karşılayacak yapısal düzenlemelerin gerçekleşmesi bir zorunluluktur. Bu bağlamda, bireylerin eşit ve nitelikli eğitim hakkının vazgeçilmez bir gereklilik olduğunun dikkate alınması ve buna yönelik çözümler üreten sosyal politikaların yürürlüğe konulması gerekmektedir. Tüm bu yapılanmalar için iktidar mekanizmasının yapısal planlamalara girilmesi gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle; yeni sömürü ve sermaye alanları yaratmanın aksine, sosyal devlet geleneğine uygun ve kamusal hizmet anlayışına dayalı eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve yürürlüğe konulması gerekmektedir.

Referanslar

- Akgündüz, M. (2014). Eğitimde Reform değil, Devrim Şart: Dershaneleri Kapatmak. İçinde (Editör: K. İnal ve N.S. Baykal). *Kamusal Eğitime Tehdit: Dershaneler*. Sayfa: 360-378. Ayrıntı yayımları, İstanbul.
- Aktaş, M.M. (2014). Nitel Veri Toplama Araçları. İçinde *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Edit.:M. Metin. Sayfa: 337-371. Pegem Akademi, Ankara.
- Apple, M. (2009). Müfredatın ve Eğitimin Yeniden Yapılandırılması/Neo-liberalizmin ve Yeni-Muhafazakârlığın Gündemi (Micheal Apple ile Röportaaj). İçinde *Eleştirel Pedagoji Söyleşileri* (H.Giraoux, M. Apple, P. McLaren, P. Freire, D. Harvey). (Çev: E.Ç. Babaoğlu). Sayfa:45-90. Kalkedon Yay., İstanbul.
- Bacanlı, H., Dombaycı, M. A. (2013). Kapatılma veya dönüştürülme ayrımında dershaneler. *ASEM Rapor*. Ankara Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara. (<http://www.asem.org.tr/tr/publication/deta ils/44/>, 15.10.2014).
- Baştürk, S., Doğan, S. (2010). Lise öğretmenlerinin özel dershaneler hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2). Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. PegemA yayıncılık, Ankara.
- Cresswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Çev. Ed: Bütün ve Ş.B. Demir). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Coşkun, G.(2005).Özel Dershanelerin Ortaöğretimde Verimliliği ve İstihdama Etkisi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Değirmencioglu, S. M. (2014). Dershane Meydan Savaşı ve Gerçeklerle Yüzleşmek. İçinde (Editör: K. İnal ve N.S. Baykal). *Kamusal Eğitime Tehdit: Dershaneler*. Sayfa: 55- 88. Ayrıntı yayımları. İstanbul.
- Gök, F. (2005). Üniversiteye girişte umut pazarı: özel dershaneler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi* 3(11), 102–109.
- İnal, K. (2014). *Özel Dershaneleri Kapatmak*. İçinde (Editör: K. İnal ve N.S. Baykal). *Kamusal Eğitime Tehdit: Dershaneler*. Sayfa:89-114, Ayrıntı yayımları, İstanbul.
- Kayıkcı, K.(2005). Milli eğitim bakanlığı müfettişlerinin denetim sisteminin yapısal sorunlarına ilişkin algıları ve iş doyum düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. 44, 507-527.
- Köprülü, F.(2013).Özel dershanelerin eğitim sistemi içindeki yeri, sosyoekonomik değerleri, geleceği. Erişim: http://www.ozdebir.org.tr/fls/20140121142008_79cf13dccc0e89062adc0234a9d1c362c.pdf adresinden 15. 11. 2014 tarihinde indirildi.
- Metin, M. (2013). Öğretmenlerin performans görevlerini hazırlarken ve uygularken karşılaştıkları sorunlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 13 (3), 1645-1673.
- Özgen, N. (2011). Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafya algıları: Türkiye örneği. *E-Journal of New World Sciences Academy*. 6(4), 2569- 2587.

- Özgen, N. (2013a). Öğretmen Adaylarının Erozyon Kavramına Yönelik Algıları: Fenomenografik Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28(2), 321-334.
- Özgen, N. (2013b). A Qualitative Research on Perception of Geography by Training Teachers of Geography: Sample of Turkey. *Higher Education of Social Science*. 5 (1), 25-34
- Özgen, N. (2014). Forced Migration based Upon the Experiences of Female Sufferers: Diyarbakır City Case Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*(19 March 2014), 120, 433-442
- Özoğlu, M. (2011).*Özel Dershaneler: Gölge Eğitim Sistemiyle Yüzleşmek*. SETA Analiz. Erişim: <http://file.setav.org/Files/Pdf/ozel-dershaneler-golge-egitim-sistemiyle-yuzlesmek.pdf>. adresinden 15. 11. 2014 tarihinde indirildi.
- TED (2005). Hayat= 195dk mi? <http://portal.ted.org.tr/genel/yayinlar/195dk.pdf> adresinden 11.10.2014 tarihinde alındı.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. 24, 543-559.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

